

Το πραγματικό

Παρουσίαση της Μίνας Μπούρα στα Ψυχαναλυτικά Σεμινάρια στις 5 Μαΐου 2011.

Υπάρχει στον ψυχαναλυτικό κόσμο μια υπογράμμιση του πραγματικού όπως εμφανίζεται στα ύστερα Σεμινάρια του Lacan, από το 11ο Σεμινάριο και μετά.

Το ότι το πραγματικό είναι το αδύνατον, το ότι το συμβολικό κάνει τρύπα στο πραγματικό και το επεξεργάζεται, το ότι το πραγματικό είναι 3 αλλά δεν είναι το τρίτο, τέλος ο βορρομαίος κόμβος ως γραφή του πραγματικού: Επίσης το πραγματικό και η επανάληψη, η σχέση του με το τραύμα, το ότι επανέρχεται πάντοτε στην ίδια θέση, ότι είναι το σύμπτωμα και το συνδεόμενο με την τύχη.

Πολλά από αυτά που ο Lacan έφερε στα όψιμα αυτά Σεμινάρια, έχουν γίνει σλόγκαν, πολλοί τα χειρίζονται ως σλόγκαν, χωρίς να εμβαθύνουν στη σημασία τους. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό το discours courant, le courcourant που έλεγε και ο ίδιος ο Lacan και που το λέει σαφώς ότι αυτά που έφερα για το πραγματικό θα γίνουν με τον καιρό απολιθώματα, fossiles, και θα χάσουν την αξία τους.

Ακόμα και όσοι γράφουν για το πραγματικό, ακόμα και ο Paul Lorrent Assoun που έγραψε ένα πολύ εμπειριστατωμένο «que sais-je?» για τον Lacan, λες και βασίζονται μόνο στα ύστερα Σεμινάρια του Lacan, και δεν κάνουν κανένα λόγο για τα πρώτα δέκα Σεμινάρια, γι' αυτό που ο Lacan προσέφερε μιλώντας για το πραγματικό σ'αυτά τα πρώτα δέκα Σεμινάρια του.

Και όμως, ο Lacan αρχίζει να μιλά για το πραγματικό αμέσως με το άνοιγμα των Σεμιναρίων, ήδη από το πρώτο Σεμινάριο και συνεχίζει στο δεύτερο και στο τρίτο και στο τέταρτο, ως το δέκατο, και εκεί, λέει για το πραγματικό πράγματα ιδιαίτερα σημαντικά, που δεν περιέχονται στο discours courant, δεν έχουν γίνει σλόγκαν, αλλά μας επιτρέπουν να δούμε πώς ο Lacan αναδύει το πραγματικό, συνδέοντάς το με τη δόμηση του υποκειμένου. Από το πέμπτο Σεμινάριο και μετά ταυτίζει το πραγματικό με το α, την πρωταρχική απώθηση και τη θεμελιακή φαντασίωση. Το πραγματικό έχει τον κύριο ρόλο στην ταύτιση του μικρού ανθρώπου με το μοναδιαίο χαρακτηριστικό, την έλλειψη, την πρωτοβουλία του βρέφους να σημειώσει τον εαυτό του με το -1, γινόμενο έτσι *ens privativum*, όν με αρνητικό πρόσημο, που παίρνει την πρωτοβουλία, κάποτε πριν τη Μητέρα, να της λείπει της Μητέρας, να τη στερεί από το να είναι το ίδιο το μοναδικό αντικείμενο της επιθυμίας της. Το σεμινάριο για την Ταύτιση, όπου ο Lacan σιγά-σιγά αλλά σταθερά προτείνει αυτή τη θελεμιώδη σύνδεση του πραγματικού με το α, αποτελεί σταθμό στην ανάδυση της σκέψης του.

Με το ίδιο αργό αλλά σταθερό τρόπο το α το συνδέει με τη θεμελιακή φαντασίωση, η οποία αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του έργου του.

Ναι, στα πρώτα δέκα Σεμινάρια ο Lacan χτίζει σταθερά και προοδευτικά το κύριο οικοδόμημα της σκέψης του, σκέψη θεωρητική αλλά και κλινική, απαραίτητη για την κλινική πράξη, φάρο για την κλινική πράξη.

Γιατί λοιπόν ο λόγος του Lacan για το πραγματικό έτσι όπως ξετυλιγεται στα δέκα πρώτα σεμινάρια, όχι μόνο να παραμερίζεται, αλλά ακόμα και να αγνοείται και να αποσιωπάται;

Η γνώμη μου είναι ότι αυτό προέρχεται από δύο λόγους: Πρώτον διότι ο Lacan γίνεται εξαιρετικά γνωστός και θεοποιείται από το ενδέκατο Σεμινάριο και μετά, και δεύτερον γιατί συγχρόνως συντελείται και η θεοποίηση του λόγου του ιδιαίτερα μετά το 1975 πράγμα που συμπίπτει με την πρώτη έκδοση Σεμιναρίου του, το Σεμινάριο 11 από τον J. A. Miller. Από τη στιγμή αυτή ο λόγος του Lacan θα έλεγα ότι πια μόνο θεοποιείται, τα Σεμινάρια του γίνονται ιερά κείμενα, πράγμα σύμφυτο με έναν άκρατο φανατισμό και μια απόρριψη από τον J.A. Miller και τους συν αυτώ κάθε άλλης ψυχαναλυτικής σκέψης, απόρριψη που γινόταν και επίσημα στις ημερίδες και τα συνέδρια της École Freudienne de Paris, δημιουργώντας σε όσους δεν παπαγάλιζαν το discours courant, το courcourant, ένα έντονο αίσθημα malaise, δυσφορίας, ένα βίωμα ασφυξίας. Ευτυχώς δεν ήταν όλοι μέσα στο courcourant, όσοι όμως δεν ήταν για την ώρα, δηλαδή μέχρι και το θάνατο του Lacan, σιωπούσαν.

Χρειάστηκε η έξοδος του Lacan από τη ζωή και η προϊούσα δημιουργία νέων ψυχαναλυτικών θεσμών για την ψυχανάλυση για να μειωθεί σε μερικούς από τους ψιττακίζοντες, σ' αυτούς, όχι σε όλους, το courcourant, ο παπαγαλισμός του λακανικού λόγου. Είναι πάντα τόσο εύκολος και ο ψιττακισμός και το courcourant! Μόνο που τότε δεν υπάρχει πια ψυχανάλυση.

Το πραγματικό είναι ένα από τα τρία κατάστιχα, registres, του Lacan. Συμβολικό, φαντασιακό, πραγματικό. Η μεγαλοφυΐα του Lacan ανακάλυψε πρώτ' απ' όλα το φαντασιακό.

Στην ανακοίνωσή του το 1936 στο συνέδριο του Marienbad ο Lacan με το στάδιο του

καθρέφτη προσέφερε στη διεθνή ψυχανάλυση μια μεγαλοφυή θεωρητική και κλινική προοπτική. Ήταν η αρχή του συνόλου της προσφοράς του Lacan στην ψυχανάλυση, η αρχή μιας δυνατότητας αλλαγής της ψυχανάλυσης, μιας δυνατότητας που στη συνέχεια επέτρεψε την επανανάγνωση του Freud και τη δημιουργία νέων ψυχαναλυτικών εννοιών, του όλου έργου του Lacan που αποτελεί μια τομή, και αναγεννά την ψυχανάλυση.

Το στάδιο του καθρέφτη ήταν η πρώτη τεράστια συμβολή. Ο Lacan έδειξε πώς ο μικρός άνθρωπος σε μια ορισμένη στιγμή της ζωής του, μεταξύ έξι και 18 μηνών, καταφέρνει να δει στον καθρέφτη την ολότητα του σώματός του, την βλέπει στα μάτια της μητέρας του, αυτός είναι ο καθρέφτης, και το νεαρό ανθρωπάκι όταν δει αυτή την εικόνα του, στρέφεται προς τη μητέρα του που του παραστέκεται πίσω του αναζητώντας την αναγνώρισή του από αυτήν, και την ονομασία του απ' αυτήν.

Το συμβολικό και το φαντασιακό γεννιούνται συγχρόνως. Για το στάδιο του καθρέφτη ο Lacan το λέει αργότερα σαφώς στα *Écrits*: πρόκειται συγχρόνως για προβολή μέσα στο φαντασιακό, και ενδοβολή στο συμβολικό.

Η σημασία της δημιουργίας της εικόνας της ολότητας του σώματος είναι τεράστια, είναι απαραίτητη για τη δημιουργία του Υποκειμένου. Η σύλληψη της εικόνας στον καθρέφτη, έχει σημαντικότερες επιπτώσεις. Δίνει στον μικρό άνθρωπο το αίσθημα κυριαρχίας, *maîtrise*, απαραίτητο για τη ζωή. Βέβαια αυτό το αίσθημα κυριαρχίας εμπεριέχει και μια αυταπάτη, *illusion*, και είναι επίσης σύμφυτο με μια αλλοτριώση. Ο μικρός άνθρωπος είναι θεμελιακά αλλοτριωμένος, και μένει έτσι για όλη του τη ζωή. Μπορεί όμως χάρις στο στάδιο του καθρέφτη να ζήσει, να δημιουργήσει σχέσεις με τον μικρό άλλο, τον *nebenmensch* τον διπλανό, τον συνάνθρωπο. Η ζωή ανοίγεται μπροστά του.

Ας έλθωμε τώρα στο κύριο θέμα μας για απόψε, το πραγματικό.

Το πραγματικό εμφανίζεται ήδη από το πρώτο Σεμινάριο του Lacan. Ο Lacan συνεχίζει, κάνει λόγο γι' αυτό σε όλη τη διάρκεια και το μήκος των 23 Σεμιναρίων του. Και σε όλη αυτή τη μακρά εξέλιξη των Σεμιναρίων μιλά, γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα Σεμινάρια είναι λόγος προφορικός, όχι γραπτός, λόγος που ο Lacan απευθύνει σε ένα κοινό, σ' αυτούς που θέλει να μορφώσει ως αναλυτές και από τους οποίους περιμένει και μια ενεργό συμμετοχή, μια απάντηση σ' αυτό που εκφέρει.

Είχαμε την ευκαιρία επί δύο χρόνια να διατρέξωμε μαζί ό,τι ο Lacan πρότεινε πάνω στο πραγματικό. Η σημασία της διεργασίας του πραγματικού καθώς ξετυλιγονται τα Σεμινάρια, το ένα μετά το άλλο, είναι κεφαλαιώδης, capitale, και απαραίτητη για τη δόμηση της σκέψης του, και τη δημιουργία των νέων εννοιών που ο Lacan επεξεργάστηκε και πρότεινε για την ψυχανάλυση.

Η θέση του πραγματικού μέσα στο ξετύλιγμα του λόγου του είναι κεφαλαιώδης, capitale, δεν υπάρχει άλλος χαρακτηρισμός. Το πραγματικό δεν είναι δευτερεύον, ούτε τρίτο, όπως θα πει εκπεφρασμένα πια στα έντεκα τελευταία του Σεμινάρια. Έτσι θα πει: δεν είναι τρίτο, αλλά είναι επειδή συμβολικό, φαντασιακό και πραγματικό είναι τρία. Αυτό είναι το πραγματικό, ότι είναι τρία. Και έτσι τα εμφανίζει στην τοπολογία του βορρομαίου κόμβου, που αποτελεί την ύστατη προσπάθεια θεωρητικοποίησης, την ύστατη, αυτήν που ο Lacan προσπάθησε να ξεκαθαρίσει και να στηρίξει, μέχρι τη στιγμή που η κιμωλία στον πίνακα του έπεφτε απ' τα χέρια, και το κουρασμένο μυαλό του άρχισε να μπερδεύεται ενώπιον της πολυπλοκότητας και της δυσκολίας αυτού που επίμονα, τόσο επίμονα και παρά την ηλικία του προσπαθούσε.

Το πραγματικό μέσα στο ξετύλιγμα της σκέψης του Lacan παίρνει μια ιδιαίτερη σημασία στα έξι τελευταία του Σεμινάρια, μετά το ενδέκατο.

1.

Les écrits techniques de Freud

2.

Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse

3.

Les psychoses

4.

La relation d'objet

5.

Les formations de l'inconscient

6.

Le désir et son interprétation

7.

L'éthique de la psychanalyse

8.

Le transfert

9.

L'identification

10.

L'angoisse

11.

Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse

12.

Problèmes cruciaux pour la psychanalyse

13.

L'objet de la psychanalyse

14. La logique du fantasme
15. L'acte psychanalytique
16. D'un Autre à l'autre
17. L'envers de la psychanalyse
18. D'un discours qui ne serait pas du semblant
19. ...ou pire
20. Encore
21. Les non-dupes errent
22. R.S.I.
23. Le sinthome
24. L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre.
25. Le moment de conclure
26. La topologie et le temps
27. Dissolution

Να ήταν η κατάληξη μιας προσπάθειας να περιχαρακώσει το πιο ουσιαστικό;

Να ήταν η πείρα του ως αναλυτή και ως ζωντανού ανθρώπου που τον οδήγησε εκεί; Δεν αποκλείεται διόλου. Προσωπικά πιστεύω ότι ήταν αυτή η πείρα και ότι καθώς πλησίαζε το τέλος της δόμησης της διδασκαλίας του και της ζωής του, ο Lacan είδε, κατάλαβε: το πραγματικό

είναι εξαιρετικά σημαντικό

. Και χωρίς το συμβολικό και το φαντασιακό να κάνουν τη θέση τους και την αξία τους, υπογράμμισε το πραγματικό, του έδωσε μια θέση κεφαλαιώδη, μοναδική, απαραίτητη για την ψυχανάλυση, κυρίως αυτό: απαραίτητη

.

Ο Alain Juranville γράφει στο έργο του «Lacan et la Philosophie»: ο Lacan μάς θύμισε την καιρία θέση του σημαίνοντος, και κατεργάστηκε το σημαίνον, αλλά συγχρόνως δημιούργησε το πραγματικό. Και συνεχίζει: Η ψυχανάλυση χωρίς το πραγματικό είναι απάτη, είναι εξαπάτηση αυτών που εμπιστεύονται την ψυχανάλυση, και θεωρητικά και κλινικά και ως αναλυόμενοι που περιμένουν μια αλλαγή, την ανάδυση του Ασυνειδήτου που συνεπιφέρει και την ανάδυση του υποκειμένου, του υποκειμένου που προσπαθεί να πάρει στα χέρια του την τύχη του, τη ζωή του.

Θα μπορούσα να μιλώ ατελείωτα για το πραγματικό απόψε. Το αξίζει. Αλλά ας βάλω μερικά σημάδια, μερικές στίξεις στην ομιλία του Lacan. Νομίζω ότι η πρώτη ιδιαίτερη υπογράμμιση του πραγματικού από τον Lacan έγινε στο Congrès de Rome, το 1975, στην περίφημη ομιλία του la troisième, που έχει τυπωθεί στα Lettres de l'École, στον 16ο τόμο. Στον ίδιο τόμο άλλωστε υπάρχει και μια υπέροχη συμβολή της Solange Falladé για το πραγματικό, πλησιάζοντάς το ιδιαίτερα από το das Ding, το Πράγμα, την πρωταρχική Μητέρα, το Χαμένο Αντικείμενο.

Κι ας έρθω τώρα σ' αυτό που είχα προετοιμάσει εδώ και καιρό με την προοπτική αυτής της

παρέμβασής μου για το πραγματικό φέτος.

Δεν είχα προβλέψει αυτά που είπα ήδη. Το πραγματικό με παρέσυρε και με έκανε να υμνήσω σχεδόν τη σημασία του ενώ είχα προβλέψει κάτι πολύ πιο τακτοποιημένο και εύληπτο.

Σ' αυτό το πιο τακτοποιημένο θα έρθω τώρα, γιατί έχει την αξία του και θα μας βοηθήσει στο να δούμε συγκεκριμένα πια, πρώτα κάποιες κεντρικές σημασίες του πραγματικού, συνοπτικές του έργου του Lacan.

Μετά θα ακολουθήσω και πάλι μια σταχυολόγηση των ομιλιών του Lacan, παίρνοντας το ένα Σεμινάριο μετά το άλλο και αρχίζοντας βέβαια από το πρώτο.

Έχουν πολλά να μας πουν αυτές οι ομιλίες του Lacan, πολλά χρήσιμα για τη σκέψη, τη θεωρία, αλλά και την κλινική μας πράξη.

Και κατ' αρχάς κάποια γενικά για το πραγματικό

Είναι αυτό που ανθίσταται στο λόγο, στη συμβολοποίηση.

Όταν το διεργάζεται κανείς, δεν μπορεί ποτέ να λεχθεί ή να γραφεί πλήρως.

-

l' immonde, άκομφο, λέξη χωρίς δύναμη στα ελληνικά = το απαίσιο, το βρωμερό, immondices, το αταίριαστο στον άνθρωπο. Immondices στα γαλλικά είναι η βρώμα, οι βρωμιές, κυριολεκτικά και μεταφορικά.

-

Αυτό που δεν πάει καλά, το σύμπτωμα, αυτό που μας ωθεί να κάνουμε ψυχανάλυση.

-

Αυτό που επανέρχεται, πάντοτε στην ίδια θέση π.χ. έκανα πάλι αυτό, μου συνέβη πάλι αυτό. Comme par hasard, σαν να μην είναι τυχαίο.

-

Έχει σχέση λοιπόν με την τύχη, το τυχαίο, πάλι par hazard μου συνέβη το ίδιο, δεν είναι τυχαίο.

-

Αυτό που είναι πάντα παρόν, πάντα εκεί. Ακόμα κι αν η ατομική βόμβα εξαφάνισε τα σώματα, τα σώματα είναι πάντα εκεί.

-

Είναι αυτό που καλούμεθα να διεργασθούμε δια του λόγου, «évider le réel».

Ας πάρουμε τώρα τα Σεμινάρια του Lacan με τη σειρά.

1ο Σεμινάριο. Τα γραπτά πάνω στην τεχνική (1953-1954).

Ο Lacan αναφέρεται στον άνθρωπο με τους λύκους.

« Η γενετήσια σεξουαλικότητα δεν πέρασε από το συμβολικό. Elle a été venvorfen, είχε αποκλεισθεί. Από 'κει προέρχεται η παραίσθηση όταν ο άνθρωπος με τους λύκους είναι ένα μικρό αγόρι, ότι το δάχτυλό του είναι κομμένο και κρέμεται. Ο Lacan δεν πάει από παραδρόμους. Από το πρώτο σεμινάριο παρουσιάζει το κεντρικό, το ότι αν κάτι το σημαντικό, όπως η γενετήσια σεξουαλικότητα δεν περάσει από το συμβολικό, αν αποκλεισθεί, οι επιπτώσεις είναι σοβαρές και αδήριτες. Εδώ αφορούν το κέντρο του ψυχισμού, τον ευνουχισμό που εμφανίζεται με ενάργεια στο πραγματικό.

Έχουμε τον αποκλεισμό του ευνουχισμού από το συμβολικό και την εμφάνισή του στο πραγματικό. Και ο Lacan προσθέτει: ο λόγος αποτελεί τρύπα χάρις στην οποία επεξεργαζόμαστε το πραγματικό.

Στο ίδιο πρώτο σεμινάριο ο Lacan εισάγει και αρχίζει να επεξεργάζεται το οπτικό σχήμα. Δεν θα το αναπτύξω περισσότερο εδώ.

Ας σημειώσουμε όμως ότι ο Lacan λέει σαφώς πως ο κοίλος καθρέφτης θα μπορούσε να είναι ο εγκεφαλικός φλοιός, δηλαδή μέρος του ανθρώπινου σώματος.

2ο Σεμινάριο. Το Εγώ στη θεωρία του Freud και στην τεχνική της ψυχανάλυσης (1954-1955).

Ο Lacan διαλέγει να σχολιάσει το όνειρο της ένεσης της Ίρμα.

Δεν είναι διόλου τυχαίο ότι ο Lacan διάλεξε αυτό το κείμενο του Freud, αυτό το κείμενο για να μιλήσει για το πραγματικό.

Πράγματι στο όνειρο αυτό εμφανίζεται το πραγματικό σε όλη του την καθαρότητα και ιδιαίτερα τη στιγμή που ο ονειρευόμενος Freud εξετάζοντας τη στοματική κοιλότητα της Ίρμα βρίσκεται μπροστά σ'αυτή τη σκοτεινή άβυσσο που αποτελεί ο λαιμός της το «ακατανόμαστο... το χάος του γυναικείου οργάνου από όπου εξέρχεται πάσα ζωή, το βάραθρο του στόματος όπου όλα έχουν καταποθεί και επίσης την εικόνα του θανάτου όπου όλα τελειώνουν...»

Το όνειρο της ένεσης της Ίρμα έχει μια εξέχουσα θέση μέσα στην Traumdeutung του Freud, την Ερμηνεία των ονείρων σσ. 99-112 της έκδοσης Πλέιαδε.

Ο Freud το ονομάζει το όνειρο των ονείρων και γράφει στον φίλο του τον Fliess στο περίφημο γράμμα 137, το λέει μισοσοβαρά, αλλά σοβαρά ότι θα απαθανάτισουν αυτό το όνειρο με μια πλάκα. Εδώ στις 24 Ιουλίου του 1895 ο doctor Freud βρήκε το μυστήριο του ονείρου.

Πρόκειται για ένα όνειρο – σταθμό στην επεξεργασία των ονείρων από τον Freud προκειμένου να συντάξει λίγο αργότερα την Traumdeutung, την ερμηνεία των ονείρων.

Για να κατανοήσουμε το όνειρο πρέπει να αρχίσουμε από το κείμενο, έτσι όπως ο Freud το κάνει και συμβουλεύει, σαν να είναι ένα ιερό κείμενο.

Το κείμενο αρχίζει nous recevons δεξιωνόμαστε. Αφ'ης στιγμής μπαίνει ο Freud στο διάλογο το πεδίο σμικρίνεται. Παίρνει την Ίρμα και αρχίζει να της απευθύνει παράπονα: είναι από λάθος σου, αν με άκουγες όλα θα πήγαιναν καλύτερα. Αντίθετα η Ίρμα του λέει «δεν μπορείς να ξέρεις πόσο πονάω εδώ κι εκεί, και εκεί στο λαιμό, στην κοιλιά στο στομάχι...»

.....

Το πράγμα πηγαινει μακριά. Αφού ο Freud πέτυχε να ανοίξει η Ίρμα το στόμα της «αυτό που βλέπει στο βάθος, τα ρουθούνια της μύτης σκεπασμένα από μια ασπριδερή μεμβράνη, είναι ένα φρικτό θέαμα». Το στόμα αυτό εμπεριέχει όλες τις έννοιες ισοτιμίας, όλες τις

συμπυκνώσεις που θέλετε. Όλα αναμειγνύονται και παραπέμπουν σ' αυτήν την εικόνα, από το στόμα στο γυναικείο σεξουαλικό όργανο περνώντας από τη μύτη.

Υπάρχει μια φρικτή ανακάλυψη, της σάρκας που δεν βλέπομε ποτέ, το βάθος των πραγμάτων, το αντίστροφο της πρόσοψης, του προσώπου, οι κατ'εξοχήν εκκρίσεις, η σάρκα απ'όπου βγαίνουν όλα στο πιο βαθύ μέρος του μυστηρίου, η σάρκα που υποφέρει, που είναι άμορφη, που η μορφή της από μόνη της προκαλεί το άγχος.

Και ο Lacan συνεχίζει: όραμα άγχους, ταύτιση άγχους, τελευταία αποκάλυψη του είσαι αυτό – «Είσαι αυτό που είναι το πιο απόμακρο από σένα, αυτό που είναι το πιο άμορφο.»

Όλο αυτό το φρικτό θέαμα, το όραμα του άγχους, το πιο άμορφο είναι το πραγματικό, δεν υπάρχει καλύτερη ονομασία του πραγματικού: Το τελευταίο τέρμα αυτής της θέασης του πραγματικού είναι ο θάνατος.

Αναζητείται στο όνειρο ο ένοχος για την αρρώστια της Ίρμα. Τα πράγματα παίζονται έτσι που εμφανίζονται διάφοροι συνάδελφοι υποψήφιοι ένοχοι. Και εκεί που το φρικτό θέαμα, το πραγματικό κορυφώνεται, κορυφώνεται και κάτι άλλο, κάτι σαν χρησμός, κάτι αινιγματικό, ερμητικό που είναι η απάντηση στο ερώτημα του νοήματος του ονείρου. Εμφανίζεται ο τύπος της τριθυμελαμίνης σαν αποτελούμενος από ιερά σύμβολα.

Όσο η θέαση του βράθρου του λαιμού είναι το πραγματικό, τόσο ο τύπος της τριθυμελαμίνης είναι το συμβολικό. Είναι μια λέξη και είναι και η αναζήτηση της έννοιας του ονείρου.

Μέσα στο χάος αποκαλύπτεται στον Freud η έννοια του ονείρου αυτή τη στιγμή που γεννιέται η θεωρία του, η έννοια του ονείρου, ότι δεν υπάρχει άλλη λέξη του ονείρου από την ίδια τη φύση του συμβολικού.

Έχουμε λοιπόν στο όνειρο αυτό «την αποκάλυψη του πραγματικού, σε ό,τι έχει το λιγότερο δυνατόν να εισχωρήσουμε, του πραγματικού χωρίς κανένα δυνατό ενδιάμεσο, το έσχατο πραγματικό, το ουσιώδες αντικείμενο που δεν είναι πια αντικείμενο, αλλά αυτό το κάτι που ενώπιόν του όλες οι λέξεις σταματούν και όλες οι κατηγορίες αποτυγχάνουν, το αντικείμενο κατ' εξοχήν του άγχους.»

Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά του πραγματικού: οι λέξεις σταματούν μπροστά του, οι δυνατότητές μας να εισχωρήσουμε μέσα του είναι ελάχιστες, μας ακινητοποιεί με τη φρίκη που προκαλεί, μας αφήνει άφωνους μέσα στο άγχος.

Ο Freud στο όνειρο αυτό βρίσκει την ασυνείδητη επιθυμία του ονείρου. Είναι η επιθυμία του να μην είναι ένοχος, τόσο για την υγεία της Ίρμα, όσο και για το ότι έφερε μια ανατροπή. Εκεί όπου όλοι καταδίκάζαν τους ψυχικά αρρώστους ως ανίκανους να θεραπευθούν, ο Freud νευτερίζει: καταπιάνεται με τη θεραπεία των ψυχολογικών προβλημάτων. Και κάθε ανατροπή των υπαρχόντων προκαλεί ενοχή. Στο όνειρο η επιθυμία του Freud είναι να μην είναι ένοχος. Άλλωστε δεν είναι ο ίδιος που μιλάει: είναι το ασυνείδητό του.

Το σχόλιο του Lacan είναι συγκινητικό: βάζει στο στόμα του Freud σχόλια πολύτιμα για τη σημασία του ονείρου στην ψυχανάλυση.

Freud: ο δημιουργός του ονείρου δεν είμαι εγώ, είναι το Ασυνείδητο, είσθε όλοι εσείς που μ' ακούτε, εσείς το δημιουργήσατε.

«Το όνειρο μας μαθαίνει λοιπόν, το εξής: αυτό που παίζεται στη λειτουργία του ονείρου είναι επέκεινα του εγώ, αυτό που μέσα στο υποκείμενο είναι της τάξεως του υποκειμένου, δεν είναι το υποκείμενο, είναι το ασυνείδητο.»

Μέσα στη διήγηση και τα σχόλια αυτού του ονείρου της Ίρμα, η έννοια του πραγματικού αποκτά όλο της το βάρος. Το πραγματικό είναι οι γκριζοπράσινες εσχάρες στο βάθος του λαιμού που προκαλούν τη φρίκη του Freud. Το πραγματικό προκαλεί συχνά φρίκη.

Τρίτο Σεμινάριο: Οι ψυχώσεις (1955-1956)

Πρόκειται για το στυλοβάτη της έννοιας του Πραγματικού. «Αυτό του οποίου υπήρχε άρνηση μέσα στο Συμβολικό, με την έννοια του Αποκλεισμού, *Verwerfung*, επανεμφανίζεται μέσα στο πραγματικό».

Μια χωρίς προηγούμενο συμβολή του Lacan για την ψύχωση και το πραγματικό.

Τέταρτο Σεμινάριο: La relation d' objet (1956 – 1957)

Οι αναφορές του Lacan στο πραγματικό είναι σποραδικές.

Στο σεμινάριο αυτό ο Lacan αναπτύσσει τα σχετικά με την έλλειψη, και τα είδη ελλείψεως.

Ελλείψεις: ευνουχισμός, ματαιώση, στέρηση.

Η ματαιώση, είναι η πρώτη έλλειψη που εισάγει η Μητέρα στο πηγαινέλα ανάμεσα σε εκείνη και στο βρέφος της. Το αντικείμενο της ματαιώσης είναι πραγματικό. Η ματαιώση είναι φαντασική.

Πρόκειται για την έλλειψη που συμβαίνει, στην καλύτερη περίπτωση βέβαια, σε κάθε πάρε-δώσε Μητέρας-μωρού. Υπάρχει πάντα αίτημα ή του μωρού ή της Μητέρας, ή και των δύο, και σε κάθε αίτημα πάντοτε κάτι απωθείται ελλείπει σημαίνοντων. Πάντοτε ελλείπουν σημαίνοντα, κι' αυτή είναι η βασική και θεμελιώδης έννοια του ευνουχισμού: η σημαντικότερη έκφρασή του.

Επειδή πάντοτε ελλείπουν σημαίνοντα για την έκφραση του αιτήματος, πάντοτε κάτι απωθείται. Πρόκειται για την πρωτογενή απώθηση που γύρω της δομείται το αντικείμενο μικρό α, το οποίο όπως ο Lacan επιμένει, είναι της τάξεως του πραγματικού.

Το πραγματικό είναι άρα παρόν από την πρώτη, την αρχική δόμηση του ψυχισμού, και θα είναι παρόν για πάντα, δομημένο στο πλαίσιο της θεμελιακής φαντασίωσης που διέπει το Ασυνείδητο, τον ψυχισμό, το υποκείμενο εις το διηνεκές.

Το Πραγματικό είναι αυτό που ανθίσταται στο αίτημα, ανθίσταται στο λόγο, l' inexorable, το αδήριτο, το αναπόφευκτο, όπως στην αρχαία τραγωδία, αυτό που επανέρχεται πάντοτε στην ίδια θέση.

Έκτο Σεμινάριο: η επιθυμία και η ερμηνεία της (1958 – 1959)

Ανέκδοτο σεμινάριο.

Στο σεμινάριο αυτό ο Lacan συνεχίζει τα σχετικά με τη δόμηση του μικρού αντικειμένου α, το οποίο το καθιερώνει ως πραγματικό. Όπως ήδη εξέθεσε στο προηγούμενο σεμινάριο, το α σχετίζεται με το μη αρθρώσιμο του αιτήματος προς τον Πραγματικό μεγάλο Άλλο, που είναι βέβαια η Μητέρα. Αυτό το μη αρθρωμένο αίτημα αποτελεί το πρώτο απωθημένο, την πρωταρχική απώθηση.

Ο Πραγματικός μεγάλος Άλλος, η Μητέρα, η πρωταρχική Μητέρα είναι Πραγματική. Ο Lacan δεν κάνει μνεία, πρόκειται βέβαια για το *das Ding* του Freud, το Πράγμα, το Χαμένο Αντικείμενο, αυτό που δεν του λείπει τίποτα. Άλλωστε στο πραγματικό δεν λείπει ποτέ τίποτα. Εξ ορισμού το πραγματικό είναι πλήρες. Αυτός ο Πραγματικός Άλλος είναι παντοδύναμος, *toute puissante*. Ο Lacan σε διάφορα χωρία των κειμένων ή των Σεμιναρίων του ξεκαθαρίζει με σαφήνεια ότι όταν μιλάμε για παντοδυναμία, αυτή είναι πάντοτε της Μητέρας. Είναι αυτή που μπορεί να απαντήσει στο αίτημα του μικρού ανθρώπου ή να του αρνηθεί από καπρίτσιο της.

Εδώ γίνεται μια εξέλιξη: το αντικείμενο είναι πραγματικό, αλλά αν όλα πάνε καλά και οι φροντίδες της Μητέρας δεν έχουν σκοπό μόνο τη βιολογική εξέλιξη, αλλά συνοδεύονται από λόγια και απευθύνονται στο υποκείμενο – μωρό, οι φροντίδες από πραγματικές γίνονται συμβολικές, δηλαδή δώρο αγάπης, *don d' amour*.

Η δόμηση του *a* αρχίζει από κάτι το πραγματικό, συνεχίζεται με το αίτημα στον Πραγματικό Άλλο, που είναι και Υποκείμενο και Λόγος. Και έτσι γίνεται η υποκειμενοποίηση, δηλαδή το παιδί – υποκείμενο αναγνωρίζεται από τον Άλλο. Στην υποκειμενοποίηση η έλλειψη βρίσκεται στο επίπεδο του λόγου, όχι του πραγματικού. Είναι η κατεξοχήν έλλειψη, ο κατεξοχήν ευνουχισμός για το ανθρώπινο ον. Θα λείπει πάντα ένα σημαίνον. Στην απελπισία του που λείπει ένα σημαίνον, δηλαδή η απάντηση του Άλλου στο «τι θέλεις, *che vuoi*», το υποκείμενο καταφεύγει στο *a*, που εκδηλώνει την έντασή του, το υπόλοιπο, που κανένα αίτημα δεν θα μπορέσει πια να εξαντλήσει.

Στην έσχατη αβοηθησία του *Hilflosigkeit*, όταν θα'χει πια δομηθεί η θεληματική φαντασίωση σ'αυτήν θα καταφύγει που είναι ένα συνεχές πηγαινέλα ανάμεσα στο σημαίνον $\$$ και το *a*. Το *mathème* της θεμελιακής φαντασίωσης $\$$

□

a.

Ένατο Σεμινάριο: η ταύτιση (1961 – 1962)

Ανέκδοτο Σεμινάριο

Συνεχίζοντας για τη δόμηση του υποκειμένου, του αντικειμένου α και της θεμελιακής φαντασίωσης, ο Lacan κάνει κατά τη γνώμη μου στο Σεμινάριο αυτό ένα πρωτότυπο βήμα, πρωτότυπο ως αναφορά στην πρωτοβουλία του υποκειμένου να αποκοπεί από τη Μητέρα.

Όλο το σεμινάριο διατρέχεται από τις πρωτοβουλίες του υποκειμένου, πρωτοβουλίες που παίρνει προκειμένου να αποτελεσθεί ως υποκείμενο.

«Είναι γιατί υπάρχει ένα υποκείμενο που μαρκάρεται από μόνο του ή όχι από το μοναδιαίο χαρακτηριστικό, *trait unaire*, που είναι 1 ή -1. Γι' αυτό υπάρχει ένα -α και το υποκείμενο μπορεί να ταυτιστεί με την κουβαρίστρα του εγγονού του Freud. Πρόκειται για ένα παιχνίδι κυριαρχίας, παιχνίδι όπου το παιδί επαναλαμβάνει, για να κυριαρχήσει στο κενό που του δημιουργεί η απουσία – αποχώρηση της μάνας. Υπάρχει έλλειψη, δηλαδή δεν υπάρχει η Μητέρα. Είναι απύσχα. Το παιδί είναι *ens privativum*, ον στερούμενο. Υπάρχει ένα κενό και από κει ξεκινά το παιχνίδι. Μόνο το υποκείμενο μπορεί να είναι αυτό το πραγματικό με μείον ενός δύναμι που δεν είναι πραγματικό.

-1 *ens privativum*, ον στερούμενο.

Η κουβαρίστρα στο fort-da είναι η απάντηση του υποκειμένου σ' αυτό που δημιούργησε η απουσία της Μητέρας της Πραγματικής.

Στο χείλος της κούνιας του σκάφτηκε ένα χαντάκι, δεν μένει παρά το παιχνίδι για να πηδήσει το χαντάκι.

Η κουβαρίστρα = ένα μικρό κάτι τις του υποκειμένου, που ξεκολλά μένοντας συγχρόνως το ίδιο. Η κουβαρίστρα είναι το υποκείμενο, θα την ονομάσουμε και α.

Στο σημείο αυτό ο Lacan λέει κάτι πρωτόφαντο κατά τη γνώμη μου: μιλά για την πρωτοβουλία του υποκειμένου, του άλλου, να κάνει την αρχή, την επιθυμία να είναι αυτό το *ens privativum*, αυτό πρώτο να κάνει την αρχή να λείπει στη Μητέρα. Συνήθως θεωρείται ότι η Μητέρα κάνει πάντα την αρχή, να μην είναι το παιδί το μοναδικό αντικείμενο της επιθυμίας της. Εδώ το υποκείμενο παίρνει την πρωτοβουλία, κάνει την αρχή, σημειώνει το α με το μείον, το αρνητικό πρόσημο, γίνεται

-α

. Το

α

κόβεται κατά κάποιο τρόπο αυτό πρώτο από το μητρικό σώμα. Το

α

κόβεται και δημιουργούνται επιφάνειες, χείλη, bords. «Επειδή το πραγματικό παρουσιάζει φυσικά χείλη, γι' αυτό το σημαίνον μπορεί να μπει εκεί, να καταγραφεί».

Πρόκειται για τη συνάντηση του πραγματικού με το συμβολικό.

Αυτός είναι ένας λόγος που το πραγματικό ξανάρχεται πάντοτε στην ίδια θέση. Δεν υπάρχει τρόπος να κάνω με να εμφανισθεί το ίδιο, *le même*, παρά μόνο μέσω του πραγματικού.

Στο σημείο αυτό του σεμιναρίου πάνω στην Ταύτιση, Identification, ο Lacan προχωρεί στη σαφή ονομασία της θεμελιακής φαντασίωσης. Το *Mathème* της είναι: \$ □ α.

Από τη μία πλευρά το α, το πραγματικό και από την άλλη τα σημαίνοντα που εγγράφονται στα χείλη του α.

Ο Lacan λέει ότι για το α δεν ξέρομε τίποτα, είναι μια δυσκολότατη έννοια, άπιαστη, δεν έχουμε απο πού να την προσεγγίσουμε. Και κάπου αλλού, πολύ πιο ύστερα στο έργο του, συνεχίζει: τα τέσσερα α, ο μαστός, τα κόπρανα, το βλέμμα και η φωνή, χρησιμεύουν, μας δίνουν μία ιδέα για το

α
. Το σύμβολο της φιλοσοφικής λογικής \square , ροίησον, σημαίνει ότι πηγαίνομε αδιάκριτα από το α στο \$ και από το \$ στο α
, σε οποιαδήποτε κατεύθυνση.

Δεν είναι ο τόπος για τονίσουμε την ακρογωνιαία θέση που έχει για τον ψυχισμό η θεμελιακή φαντασίωση στο έργο του Lacan.

Δεν γίνεται όμως να μη θυμηθούμε τη θέση που της δίνει, στο διάβα της εκ των υστέρων διδακτικής ανάλυσης. Μέσα σ'αυτήν η διεργασία της θεμελιακής φαντασίωσης έχει μια απαραίτητη και αδιαφιλονίκητη θέση. Στο κείμενό του ο Lacan τοποθετεί τη διάβαση της θεμελιακής φαντασίωσης ως το απαραίτητο τέλος της διδακτικής ανάλυσης. Χάρης σ'αυτήν ο αναλυόμενος μαθαίνει, γνωρίζει, κάτι γνωρίζει, και ο αναλυτής εκπίπτει από τη θέση «αυτού που υποτίθεται ότι γνωρίζει». Ο αναλυτής ήταν πάντα και είναι α
, πράγμα που επέτρεψε, έκανε εφικτή την ανάλυση. Τώρα εκπίπτει πλήρως, γίνεται ένα σκουπίδι, «sicut palea», λέει λίγες γραμμές παρακάτω ο Lacan, «ως κόπρος».

Ο αναλυόμενος εκπίπτει και αυτός συγχρόνως στη θέση του α, δεχόμενος ανεπιστρεπτή την έλλειψη.

Πρόκειται για τη μοναδική σε σχέση με τις διάφορες ψυχαναλυτικές επεξεργασίες πρόταση για το τέλος της διδακτικής ανάλυσης, τη μοναδική που είναι τόσο βαθιά θεμελιωμένη και εμπειριστατωμένη. Η πείρα δείχνει πως χωρίς αυτό το τέλος της ανάλυσης, είναι σαν να μην έχει γίνει ανάλυση, τίποτα δεν στερεώνεται, όλες οι προηγούμενες κατακτήσεις του αναλυομένου μέσα από την ανάλυσή του μένουν έωλες. Αυτό το τέλος της ανάλυσης επιτρέπει και τη συνέχειά της ες αεί, εις το διηνεκές.

Δέκατο Σεμινάριο: Το άγχος (1962 – 1963)

Σεμινάριο κεντρικό, από τα σημαντικότερα μέσα στο λακανικό έργο. Η βαρύτητά του να προέρχεται από το θέμα που επεξεργάζεται, θέμα κλειδί και για τον Freud;

Είναι η θέση του στη σειρά των Σεμιναρίων που το κάνει τόσο μοναδικό; Τώρα, στο 10ο Σεμινάριο όλα είναι εκεί και είναι... έτοιμα να τραγουδήσουν! Η επεξεργασία της θεωρίας τού σημαίνοντα έχει προχωρήσει. Το πραγματικό το ίδιο: οι απαρχές του, η γένεσή του, η σχέση του με το σημαίνον είναι εκεί.

Τι θα αναδυθεί λοιπόν σ' αυτό το σεμινάριο – στροφή, γιατί σίγουρα αποτελεί μια στροφή στην ακολουθία των λακανικών Σεμιναρίων;

Θα αναδυθεί η πρωιμότητα: ο Lacan προστρέχει αμέσως στη φαντασίωση και το ανοίκειο, το Unheimlich του Freud.

«Ξαφνικά, plötzlich, soudain, tout d' un coup, αυτό που ήταν πάντα εκεί, Heim, οικείο, ο άγνωστος κάτοικος εμφανίζεται.

Αυτό που είναι Heim, οικείο, που είναι το πιο κρυφό, το μυστικό, Geheimnis, δεν πέρασε ποτέ από το στάδιο της αναγνώρισης. Έμεινε ανοίκειο, Unheimlich, ασυνήθιστο... Το άγχος είναι η ανάδυση του heimlich, του οικείου μέσα στο πλαίσιο. Το άγχος έχει ενός άλλου είδους αντικείμενο από αυτό που η σύλληψή του είναι προετοιμασμένη και δομημένη από το δίκτυο της τομής, του αυλακιού, του μοναδιαίου χαρακτηριστικού, του είναι αυτό, c'est ça, που εργάζεται και τακτοποιεί πάντοτε, και κλείνει τα χείλη της τομής των σημαινόντων, που γίνονται τότε, μεταβάλλονται τότε σε κλειστά γράμματα, που παραπέμπουν όντας κλειστά σε άλλα ίχνη. Δεν είναι αντικείμενο του άγχους τα σημαίνοντα, έστω αυτά τα πρωταρχικά σημαίνοντα του μοναδιαίου χαρακτηριστικού. Τα σημαίνοντα παραπέμπουν στα ίχνη lettres closes, απόρρητα γράμματα, απόρρητες επιστολές.

Το άγχος είναι η τομή του α ... έλλειψη σημαινόντων, η τομή που χωρίς αυτήν η παρουσία του σημαίνοντος, η λειτουργία του, το αυλάκι πάνω στο πραγματικό, είναι αδύνατον να νοηθούν. Είναι η τομή που ανοίγει και αφήνει να φανεί το απρόσμενο, το Unheimlich, το ανοίκειο, η επίσκεψη, η είδηση, το προαίσθημα... δηλαδή αυτό που βρίσκεται πριν από τη γέννηση του αισθήματος. ...Ανοίγει η τομή και εμφανίζεται το ίχνος, la marque.

Είναι σαν ένα παιχνίδι του πραγματικού με το σημαίνον, με το ίχνος, δεν είναι το πραγματικό μόνο του, ούτε το σημαίνον, είναι το ίχνος, που δεν σβήνεται αλλά κινδυνεύει να σβηστεί.»

Το κύριο είναι η τομή. Ο Lacan αναφέρεται στη δημιουργία του αντικειμένου α, και στην πρώτη εμφάνιση του σημαίνοντος, με τη μορφή του ίχνους». Σχολιάζω: θα υπάρξει έλλειψη ή δεν θα υπάρξει; Θα υπάρξει υποκείμενο ή δεν θα υπάρξει; Ιδού η πρωιμότητα. Πρωιμότητα, για την οποία μίλησα και προανήγγειλα ως κεντρική μέσα σ' αυτό το Σεμινάριο.

«Το άγχος προέρχεται απ' αυτό που ονομάζω πραγματικό στο μέτρο που παρεμβαίνει, όπως μας το έμαθε ο Freud, παρεμβαίνει βγάζοντας από τη θέση του το υποκείμενο και προκαλώντας με την παρέμβασή του την απώθηση... Σβήσιμο των ίχνών...

Τα ίχνη δεν σβήνονται αλλά επιστρέφει το σημαίνον στην κατάσταση του ίχνους κατάργηση του περάσματος από το ίχνος στο σημαίνον. Το σημαίνον πέφτει, χάνεται saute με την παρέμβαση του πραγματικού. Το πραγματικό στέλνει το υποκείμενο στο ίχνος και συγχρόνως καταλύει μ' αυτό τον τρόπο το υποκείμενο, γιατί δεν υπάρχει υποκείμενο παρά μόνο μέσω του σημαίνοντος, το πέρασμα στο σημαίνον. Ένα σημαίνον είναι αυτό που αναπαριστά το υποκείμενο για ένα άλλο σημαίνον».

Παρέθεσα ένα μεγάλο μέρος του λόγου του Lacan για το άγχος.

Είναι όμως απαραίτητο, ακρογωνιαίο να παρακολουθήσωμε τον Lacan, όταν πρωταρχίζει σ' αυτό το Σεμινάριο να μιλά για το Άγχος. «Συμβαίνει να βλέπουμε να εμφανίζεται ένα όνειρο». Μια μορφή καθαρή, σχηματική της φαντασίωσης. Το όνειρο του ανθρώπου με τους λύκους. Πρόκειται για μια έκφραση της φαντασίωσης στην καθαρή της μορφή, δομή, η καθαρή φαντασίωση αποκαλυμμένη μέσα στη δομή της. Το όνειρο δείχνει τη σχέση της φαντασίωσης με το πραγματικό.

Ο άνθρωπος με τους λύκους κοιμάται, υπάρχει δίπλα ένα παράθυρο και ω της φρίκης! Plötzlich, ξαφνικά, soudain, tout d' un coup, το ανοίκειο, το Unheimlich εμφανίζεται. Από το παράθυρο, που γίνεται πλαίσιο της φαντασίωσης, βλέπει μια αγέλη λύκων, σκαρφαλωμένη σ' ένα τεράστιο δέντρο να τον κοιτά. Ο ίδιος ο ονειρευόμενος είναι βλέμμα, μέσα στο όνειρο – φαντασίωση είναι βλέμμα. Αναδύεται αυτό που δεν μπορεί να λεχθεί στον κόσμο. Σηκώνεται η αυλαία του θεάτρου, το πλαίσιο του άγχους.

«Το άγχος συμβαίνει όταν εμφανίζεται μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, αυτό που βρισκόταν πάντοτε εκεί, πολύ πιο κοντά, στο σπίτι, Heim. Είναι ο κάτοικος, αυτός ο άγνωστος κάτοικος, cet hôte inconnu».

Είναι σαφές: το άγχος εκλύεται όταν εμφανίζεται το οικείο ανοίκειο, το Heim Unheimlich. Πρότυπο μιας τέτοιας έκλυσης είναι το όνειρο του ανθρώπου με τους λύκους, όπου η φαντασίωση πλαισιωμένη από το διπλανό παράθυρο και αναζωπυρωμένη από το πραγματικό, αποκαλύπτει την απόλυτη Φρίκη. Έτσι ξαφνικά, (η λέξη Plötzlich έχει γίνει πασίγνωστη) εμφανίζεται το οικείο - ανοίκειο το Heim - Unheimlich. Είναι η τομή (του α) που χωρίς αυτήν η παρουσία του σημαίνοντος και η λειτουργία του, το αυλάκι πάνω στο πραγματικό, είναι αδύνατον να νοηθούν. Ανακινεί τα θεμέλια του ψυχισμού: θα υπάρξει έλλειψη ή δεν θα υπάρξει; Σβήνονται τα ίχνη, δεν σβήνονται αλλά επιστρέφει το σημαίνον στην κατάσταση του ίχνους... Το υποκείμενο καταλύεται, γιατί ένα σημαίνον είναι αυτό που αναπαριστά το υποκείμενο για ένα άλλο σημαίνον, κι εδώ το σημαίνον πέφτει, χάνεται, με την παρέμβαση του πραγματικού».

Νομίζω ότι αυτή η εκδρομή στη ροή των δέκα πρώτων Σεμιναρίων του Lacan, εκπλήρωσε κάτι από το σκοπό της. Να δείξει ότι οι αναφορές στο πραγματικό στα δέκα αυτά Σεμινάρια, είναι σημαντικότερες, στυλοβάτες για τη δόμηση της λακανικής θεωρίας και εχέγγυο για μια σωστή κλινική πράξη.

Είναι απορίας άξιον το γιατί οι αναφορές στο πραγματικό μέσα στα δέκα αυτά πρώτα Σεμινάρια του Lacan, είναι τόσο λίγο γνωστές ως αναφορές στο πραγματικό και τόσο λίγο συζητημένες.